

ORYANTALİZM VE DEMOKRASİ İHRACI ARASINDA ABD SİNEMASI: ALAADDİN FİLMİ

11 Eylül sonrası ivme kazanan Genişletilmiş Ortadoğu Projesi'nin anahtar kelimelerinden olan diktatörlük, özellikle Saddam ve Kaddafi'nin düşüşüyle ete kemiğe bürünmüş; kendi diyalektiği olarak mimlenen özgürlük söylemini yanılmalı da olsa ikonikleştirmiş, sloganlaştırmıştır.

Dr. Sertaç Timur Demir

Gümüşhane Üniversitesi
Öğretim Üyesi

Bu yazı, demokrasinin kutsal bir öğreti ve tartışılmaz bir ideal olarak yüceltiği kaotik bir çağın ve çok kanlı bir coğrafyanın gölgesinde kaleme alınmıştır. Bu açıdan yazı, biraz daha açık bir ifadeyle, çerçevesi "muasır medeniyetler"ce çizilmiş yüksek (supreme) demokrasinin şartlarını sağladığı oranda kabul göreceğine inandırılmış Ortadoğu insanının trajikomik hikâyesine odaklanmaktadır.

Kurgusal diktatörlük klişelerinin ilkelik izlenimi veren tesiriyle artık "öteki" olmaktan kurtulmak isteyen bir yabancı (stranger) toplumun ironik patinalarına, çaresiz hezeyanlarına ve elbette eşitlik, hürriyet, çoğulculuk ve aktif katılım gibi iç ok-

şayıcı kavramların üzerine inşa edilen demokrasi söyleminin yıkıcılığına odaklanmaktadır. Düşürülen eski diktatörlerin üzerinde yükselen bu dünya tasavvurunda kurgulanan ılımlı olma/yapma arzusunun yakıcı/yıkıcı baskısına odaklanmaktadır.

Lider Alaaddin, 11 Eylül sonrası güncellenmiş evrensel diktatör figürünün temsili gibidir: Öldürme arzusuyla dolu sakallı ve öfkeli asker Müslüman.

Batı'nın etkili düşünürleri ve siyasileri arasında demokrasi mefhumu sık sık ihtiyatla, şüpheyle ve eleştiriyile ele alınmıştır. Kant'tan Montesquieu'ya, John Stuart Mill'den Herbert Spencer'e, Walter Lippmann'dan Alexis de Tocqueville'e, Alain Badiou'dan Michel Foucault'ya ve mesela oradan Jacques Rancière'e demokrasinin bir despotizm ve tiranlığa evrildiği/evrilebileceği savı, Batı literatüründe geniş ve esaslı bir karşılığa sahiptir. Buna göre esasen demokrasi krizdedir. Onun tek - tipleştirici kötülükle mücadeleyi varsayan argümanı, kolay kolay olumsuzlan(a)mayan algı - inşası üzerinden kolektif meşruiyetler üretmiş ve böylece her türlü olumsuz etiketlenmenin ve iyiler-kötüler, doğrular-yanlışlar, modernler-ilkeller, normaller-sapkınlar sınıflandırmasının ideolojik zeminini teşkil etmiştir. Demokrasi yaşama o denli yoğun nüfuz etmiştir ki, bu durum örneğin Rancière'e göre, demokratik yönetim krizinin özünü oluşturmuştur. Gerçekten de gündelik yaşamın her köşesi - yani hayatın sözü, bakışı, duyusu,

Kadim oryantalist Hollywood tasviri: Amerikan bayrakları altında develeri ve kadınlarıyla, kılıcı ve köleleriyle uyumsuz ve yılışık Doğulu (Arap).

dokunuşu - var gücüyle ve dinlere özgü bir iman beklentisi içinde “demokrasinin gerekleri”ne göre dizayn edilmiştir ve edilmektedir. Öte yandan aynı demokrasi, “az gelişmişler” olarak tarif edilen ülkelerin idarecileri tarafından acınası bir yüzeysellik, abartılı bir içselleştirme coşkusu ve her geçen gün aşkınlaşan bir öykünme hissiyle tüketilmektedir. Dahası demokrasi bir tür modern diktatörlük formu olarak tabulaştırılmakta ve çağdaş olma ikbalinin ön-şartı olarak organize ve tecrübe edilmektedir. Bu birkaç asırlık temayülün 11 Eylül sonrasında dramatik ve çok-çıplak bir görünüm kazandığı gerçeği - demokrasi promosyonunun inandırıcılığını kaybettiği kadar - açıktır. Bu

bile, Ortadoğu’ya özgürlük ve demokrasi “götürme” siyasetinin kültür ve sanatın da stratejik olarak araçsallaştırıldığı güçlü bir arka plana sahip olduğu hakikatini örtbas etmeye yetmemektedir. Bu maksatla, bu yazıda 2012 yapımı Diktatör filminde olduğu gibi, yer yer oryantalist filmlere yoğunlaşmak faydalı olacaktır. Çünkü bu yaklaşım, sokaklarının ve siyasetinin Batı eksenli kavram ve değer kodlarıyla anlamlandırıldığı bir coğrafyayı hem hakkında üretilen basmakalıplarla hem de kendisinin tükettiği yeni - normlarla okumaya imkân tanımaktadır. Zira filmde Batı - özelde biraz da Birleşik Devletleri - hem kendini diktatör Arap’ın karşısında Arap’a lazım olan

demokrasi ve özgürlüğün membaı olarak konumlandırmakta hem de yalnızca kendisinin tenkit edebildiği siyasi felsefenin şifrelerini vermektedir.

Demokrasinin Vizyonu, Vizyonun Diktatörü

Diktatörlük, XX. yüzyılın birçok farklı kıtasında ve uzak ülkesinde bulaşıcı bir hastalık gibi yayılmışsa da, bugün en çok Ortadoğu’yla özdeşleştirilmiştir. 11 Eylül sonrası ivmelenen Genişletilmiş Ortadoğu Projesi’nin anahtar kelimelerinden olan diktatörlük, özellikle Saddam ve Kaddafi’nin düşüşüyle ete kemiğe bürünmüş; kendi diyalektiği olarak mimlenen özgürlük söylemini ya-

nılsamalı da olsa ikonikleştirmiş, sloganlaştırmıştır. Daha açıkçası, diktatörlerin kötücüllüğü ile bölgenin özgür/hür olmadığı ve demokrasinin “getirilmesi” gereken bir şey olduğu mesajı birleştirilmiştir. Freedom House gibi kendisini demokrasi ve özgürlük kıstası olarak yerleşikleştirilen kurumlar, hiçbir Müslüman ülkeyi “özgür” listesine almamıştır. Bu noktada şunun altını çizmek gerekir: Yaşamı tesis eden dinsel - özelde İslami değerlere sahip olmak - doğrudan ya da imayla özgürlük ve demokrasinin antitezi olarak gösterilmiştir. Başrol oyunculuğunu Sacha Baron Cohen’in yaptığı Diktatör filmi de benzer imgelerle yüklüdür.

Yönetmenliğini Larry Charles’ın üstlendiği film, Libya lideri Muammer Kaddafi’nin öldürülmesinden yaklaşık bir yıl sonra vizyona girmiştir. Baş karakter Cohen’in oynadığı lider Alaaddin tiplerinin benzetildiği Kaddafi, içerik açısından da filme esin kaynağı olmuş gibidir. Bir zamanlar “sihirli lamba” masalıyla mistisize edilen, egzotikleştirilen sevimli Alaaddin karakteri, bu filmde olanca kabalığı, cahilliği ve duygusuzluğuyla izleyicinin karşısına çıkmaktadır. Absürt komedi tarzında çekilen film çok yakın bir tarihte ve herkesin gözü önünde Ortadoğu’yu kaosa boğan Amerika’da, Amerika’yı ufak dokunuşlarla tenkit eden bir yorumlamayla çekilmiştir.

Petrol kaynaklarının zengin Wadiya isimli (hayali) bir ülkenin yüce lideri olarak gösterilen Alaaddin narisisizmin zirvesindedir. Buna göre kendi düzenlediği olimpiyatlarda yarışan Alaaddin, rakiplerini vurarak madalyalar kazanır. Filmin birçok yerinde elini boğazına götürerek kar-

sındakilerin öldürülmesi mesajını veren bu süper zengin ve fakat kontROLSÜZ lider, Batılı gözün “sakal”la sembolikleştirdiği fobinin izlerini taşır. Öyle ki, doğduğunda da sakallı ve her yeri kıl içinde olan “çirkin” Alaaddin, aile - hususen de anne - sevgisinden mahrum büyür. Çünkü kadına değer verilmediği defalarca vurgulanan bu Arap toplumunda annesi, Wadiya’nın ajanlarınınca doğumun ardından infaz edilir. Kız çocuklarını sevmeyen, kadınları da birer meta olarak gören Alaaddin, “Dünyaya bir kız çocuk getirmektense onu kürtaajla aldırmanın daha doğru olduğunu” ifade eder.

Alaaddin bir Arap temsili olarak saygı kültüründen mahrum, tümüyle hazza odaklı bir liderdir. Onun sahip olduğu veya içinde bulunduğu Ortadoğu medeniyeti de tiksinti verici ritüeller ve geleneklerle doludur. Mesela filmde, selamlaşmak amacıyla koltukaltını öptüren bu “görgüsüz” diktatörün ülkesi de iç çekişmelerin, entrikaların ve sadakatsizliklerin yurdudur. Ayrıca en yakınındaki insanların suikast girişimlerine maruz kalan Alaaddin, kullandığı dublörler sayesinde her defasında kurtulur. İşkence aletleriyle ilgili her detaya da vakıftır. Devasa malikanesinde oynadığı bilgisayar oyunlarında bile “kafa kesen”, ödül olarak “intihar bombacı yeleşti” kazanan Alaaddin, oyunun ilerleyen bölümlerinde hedef olarak Tokyo istasyonuna, Münih olimpiyatları ve Londra metrosuna saldırıyı belirler. Filmde Ahmedinejat dâhil tüm arkadaşlarının nükleer silahı olduğunu söyleyen bu suçkanlı cani diktatör, uranyum zenginleştirir ve uluslararası camiaya karşı alaycı bir ifadeyle “barışçıl amaçlar” güttüğünü söyler. Ne var ki so-

nunda uluslararası baskılara dayanamayarak müzakere yapmak için Amerika’ya gider.

Ortadoğulu gelmek, Amerikalı dönmek

Gittiği Amerika’da Amerikalılar tarafından protesto edildiği caddeden büyük bir vurdumduymazlıkla devesi üzerinde geçen Alaaddin, kemikleşmiş karşı-kültür dokusunu taşıyan uyumsuz Arap imgesinin metaforu gibi durur. “Özgür” halkın demokrasi daveti yaptığı bu katıksız yabancı lider, filmin bu bölümünden sonra bir tür ehilileştirilme / terbiye edilme sürecinden geçirilir. Bu konuda ona yardımcı olacak kişi, paradoksal şekilde Yahudi, vejetaryen, çevreci, feminist Zoey’dir. Toplumda yaşamının kurallarını anlatan Zoey’nin karşısında Alaaddin tüm ahenksizliğiyle izleyici tarafından artık kızılan değil; “aşağılanan”, “gülünen” bir kimliğe bürünür. İnsanların zaaflarıyla alay eder Alaaddin; çiçekleri ezer; çöpleri yollara savurur...

Bunun karşısında Amerikalıların Amerikalı olmayanlara karşı beslediği ya da besleyebileceği dayanaksız korkunun ironisini belirtir film. Örneğin bir sahnede, Alaaddin’i korumakla sorumlu Amerikalı güvenlik görevlisiyle Alaaddin arasında şöyle bir diyalog geçer.

Güvenlikçi: Dürüst olmak gerekirse Araplardan nefret ederim.

Alaaddin: Önemi yok çünkü ben Arap değilim.

Güvenlikçi: Ama benim için Arap’sınız... Aslında Amerika dışında kalan herkes teknik olarak Arap sayılır.

Ve o artık baştan ayağı bir Amerikalı! Bu kez modern görünümlü bir kadının yanında, Amerikan bayraklı eşofmanları ve bel çantasıyla polisten (devletten/erkten) hesap soran sakalsız düzgün yurttaş.

Filmin birkaç yerinde bu önyargılardan ya da yargılardan dem vurulur. Filmdeki Amerika ve diktatörlük ilişkisine dair asıl ironik eleştiri Alaaddin'in Amerikalılara yaptığı bir konuşmada izlenir. Bu konuşmada Amerika'nın bir tür diktatörlükle yönetildiği eleştirisi de vardır. Şöyle der Alaaddin konuşmasında:

Neden diktatörlere bu kadar karşısınız? Amerika'nın diktatörlükle yönetildiğini hayal edin. Böylece millî gelirin büyük bölümüne nüfusun %1'i sahip olabilirdi. Vergi indirimleriyle zengin dostlarınızı daha da zengin yapabilir, kumarda kaybettiklerinde onları kurtarabilirdiniz. Fakirlerin sağlık ve eğitim ihtiyaçlarını görmezden gelebilirdiniz. Basın özgür

görünürdü, ama bir kişi ve ailesi tarafından gizlice kontrol edilebilirdi. Telefonları dinleyebilir, yabancı mahkumlara işkence edebilir, seçimlerde hile karıştırabilir, savaş açmak için yalan söyleyebilirdiniz. Cezaevlerini tek bir ırktan insanlarla doldurabilirdiniz ve kimse de bundan şikayetçi olamazdı. Medyayı kullanarak halkı korkutabilir ve çıkarlarına karşı politikalarını bile desteklemeye zorlayabilirdiniz. Biliyorum, bunu hayal etmek siz Amerikalılar için zor.

Ama deneyin!

Filmin sonunda Zoey ile evlenen ve Wadiya'ya dönen Alaaddin, Amerika'da verdiği söz üzerine ülkesindeki demokratik seçimlere onay verir. Fa-

kat yine sözüne güven olmayacaktır. Nitekim Zoey'nin Yahudi olduğunu öğrendikten sonra katline ferman veren Alaaddin, seçimleri tankların ve silahların gölgesinde yapar ve yine zorbalıkla kazanır. Bu durum, esasında Ortadoğu'da gerçekleştirilen seçimlerin aslında bir demokrasi simülasyonundan başka bir şey olmadığını resmetmektedir.

Ortadoğu'da demokrasi halkın iradesi temelli değil; Batı istencini tatmine koşuttur. Özünde bu gayri-sahicilik, demokrasinin kötü bir yönetim anlayışı olmasıyla değil; ağırlıkla diktatörüne bir baskıyla "demokrasiyi seveceksin, seçimleri benimseyeceksin" demeye getiren uzak dış sesin zorbalığıyla ilgilidir.